

КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 343.9

КРИМИНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ-ФАЛЬШИВОМОНЕТНИКА В УКРАЇНІ

Олександр МИХАЛІК,
здобувач

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

SUMMARY

On the basis of the empirical research of crimes specified by Art. 199 of the Criminal Code of Ukraine, the criminological characteristic of a counterfeit criminal's personality is provided in the article. It's socio-demographic, criminal, legislative, moral and psychological features and properties were researched. A general criminological portrait of a modern counterfeit in Ukraine has been developed.

Key words: counterfeiting, criminal offender, criminological characteristic, crime in the sphere of economy.

АНОТАЦІЯ

У статті, на підставі проведеного емпіричного дослідження злочинів, передбачених ст. 199 Кримінального кодексу України, надається кримінологічна характеристика особи злочинця-фальшивомонетника. Досліджено його соціально-демографічні, кримінально-правові й морально-психологічні риси та властивості. Розроблено загальний кримінологічний портрет сучасного фальшивомонетника в Україні.

Ключові слова: фальшивомонетництво, особа злочинця, кримінологічна характеристика, злочинність у сфері економіки.

Постановка проблеми. Протидія транснаціональній організованій злочинності стала одним із ключових питань Тринадцятого конгресу Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) із запобігання злочинності та кримінального правосуддя (м. Доха, 2015 рік – О. М.). За оцінками Федеральної резервної системи Сполучених Штатів Америки (далі – США) і Європейського центрального банку, щороку у світі виявляється близько 150 млн. дол. США і стільки ж євро, які підробляються за сприяння транснаціональних злочинних угруповань. Доходи від фальшивомонетництва стали для організованої злочинності одним із традиційних джерел фінансування тероризму, підкупу чиновників, розширення сфер впливу криміналітету. Фальшива валюта, цінні папери, як і інші предмети фальшивомонетництва, поширюються всіма країнами світу, Україною також.

Актуальність теми. Явище фальшивомонетництва для кредитно-фінансової системи й економічної безпеки України особливо небезпечне внаслідок: глибокої суспільно-політичної та соціально-економічної кризи; вразливості фінансового сектору; розбалансованості діяльності правоохоронних органів.

Загостренню протидії фальшивомонетництву сприяє контрабанда спирту і виготовлення з нього контрафактної алкогольної продукції, яка збувається з підробленими марками акцизного податку. Зазначені процеси негативно вплинули на динаміку фальшивомонетництва в Україні. Якщо протягом 2013–2015 років вона тяжіла до зменшення, то у 2016 році рівень таких злочинів порівняно з попереднім роком збільшився з 860 до 1 316, відповідно (+ 53%). У різні періоди фальшивомонетництво ставало предметом правового аналізу з боку таких учених, як: Х.А. Асатрян, Д.А. Баглаєв, В.С. Богачук, Б.С. Болотський, А.В. Войціховський, О.В. Воробей, Г.Р. Гільмутдінов, С.М. Головка, В.В. Загайнов, О.Р. Ісмагілова, О.М. Калужна, С.І. Клімова, В.Ф. Красавін, В.Д. Ларічев, І.С. Максимо-

ва, С.І. Марко, В.С. Мацишин, А.В. Мировська, Є.А. Морозова, С.І. Мукашев, Ю.О. Нікітін, В.В. Овдієнко, В.В. Осяк, С.Ю. Петряєв, Г.М. Польської, Н.С. Пономарьова, І.В. Сингаївська, В.С. Солдатченков, О.Д. Тарасов, А.М. Тимчин, Є.П. Фірсов, С.П. Щерба, О.Ю. Ясінов та ін.

Незважаючи на достатню кримінально-правову і криміналістичну розробленість узгаданій проблематики, залишаються малодослідженими питання кримінологічної характеристики особи-злочинця-фальшивомонетника.

Метою статті є надання кримінологічної характеристики особи злочинця-фальшивомонетника в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час кримінологічного дослідження явища фальшивомонетництва вивчення особи злочинця-фальшивомонетника зумовлюється низкою обставин: а) необхідністю більш глибокого пізнання сутності цього явища; б) спрямованістю на розробку загального кримінологічного портрета такого злочинця на підставі низки його соціально-демографічних і кримінально-правових ознак; в) можливістю надання внутрішньої характеристики фальшивомонетника шляхом узагальнення його морально-психологічних рис і властивостей, включаючи мотиваційну сферу; г) виділенням типології особи такого злочинця; д) можливістю і необхідністю зважати на знання про особу злочинця під час розробки перспективних заходів запобігання фальшивомонетництву.

Здійснити таке наукове завдання пропонуємо за допомогою офіційної статистичної інформації Державної судової адміністрації України (далі – ДСА України), яка дозволяє врахувати узагальнені показники щодо всіх засуджених в Україні фальшивомонетників. Також основою дослідження особи такого злочинця є результати вибіркового вивчення й узагальнення матеріалів 260 кримінальних проваджень, розглянутих судами України за ст. 199 Кримінального кодексу (далі – КК) України протягом 2012–2016 років. Вивчення кримінологічної харак-

теристика особи злочинця-фальшивомонетника пропонується здійснювати за традиційною схемою, яка містить соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні риси і властивості осіб, що вчинили такі злочини [1, с. 77–99].

Соціально-демографічні ознаки. Вивчення статі фальшивомонетників показує, що на долю чоловіків припадає 84,2%, а на долю жінок – 15,8%. Зважаючи на інформацію, наведену в інших кримінологічних дослідженнях фальшивомонетництва, які стосуються періоду 2005–2010 років, статеві структура цього явища за останні 10 років істотно не змінилась, оскільки на частку жінок раніше припадало 13,5% [2, с. 243].

Згідно з відомостями Державної судової адміністрації (далі – ДСА) України, найбільш криміногенно активною є вікова група злочинців 30–50 років (59,4%) і 25–30 років (13,5%). Кожним десятим злочинцем виявилась особа віком 18–25 років (11,5%) і 50–65 років (11,5%). Незначна частка фальшивомонетників припадає на неповнолітніх у віці від 16 до 18 років (1%) та осіб похилого віку – 65 років і старше (3,1%) [3]. Як бачимо, найчастіше злочини, передбачені ст. 199 КК України, вчиняють особи зрілого віку – від 30 до 50 років. Варто зауважити, що неповнолітні особи, здебільшого, залучаються до збуту предметів фальшивомонетництва, тоді як інші – до їхнього виготовлення.

У дослідженнях фальшивомонетництва, здійснених раніше, підкреслювалось, що вік фальшивомонетників, як і деякі інші соціально-демографічні показники, залежить від способу вчинення злочину. Зокрема уточнювалось, що, наприклад, виготовлення підробок струменево-крапельним способом із використанням комп'ютерної техніки вчиняють особи чоловічої статі віком 18–25 років [4]. Необхідно наголосити, що протягом останніх 15 років відбулись істотні зміни у віковій структурі користувачів персональних комп'ютерів та іншої офісної техніки. Якщо в минулому комп'ютерами користувались здебільшого студенти і молоді особи до 30 років, то зараз ними широкого користуються не лише особи зрілого віку, а і пенсіонери. Тобто наразі висновок про характерність фальшивомонетництва для виключно молодих злочинців є неактуальним.

У дослідженні злочинів у сфері економіки має значення показник освітнього рівня злочинців. Певний рівень кваліфікації, знань і навичок винних відіграє відповідну криміногенну роль у досягненні злочинного результату та можливості реалізації злочинної мотивації. До того ж вчинення деяких економічних злочинів можливе лише злочинцями з вищою освітою. Усе зазначене частково стосується і фальшивомонетництва як складової злочинності у сфері економіки.

Історично склалося, що злочинці використовували власні здібності та вміння, наприклад, до малювання, фотографування, креслення, хімічних дослідів предметів і речовин тощо для виготовлення підробок грошей, державних цінних паперів та інших предметів фальшивомонетництва. У наш час ситуація змінилась кардинально, оскільки злочинці брак спеціальних знань, умінь і навичок компенсують досягненнями науки і техніки та їхньою доступністю для широкого загалу. Це природно призвело до того, що такі злочинці стали, умовно кажучи, менш професійними і, як наслідок, більш легкими. Це позначилось також на якості виготовлених предметів фальшивомонетництва.

Зокрема структура особи злочинця-фальшивомонетника за освітнім рівнем виглядає так: повна вища освіта – 11,5%; базова вища освіта – 3,1%; професійно-технічна освіта – 15,6%; повна загальна середня освіта – 56,3%; базова загальна середня освіта – 12,5%; загальна початкова освіта – 1% [3].

Отже, можна констатувати, що переважають винні з повною загальною середньою освітою. Тобто на сучасно-

му етапі фальшивомонетники не відзначаються високим освітнім рівнем. Хоча вивчення матеріалів кримінальних проваджень іноді вказує на певні винятки. Так, у 2015 році Синельниківським міськрайонним судом Дніпровської області було розглянуто кримінальне провадження про підробку 3 тис. дол. США неодноразово судимим за ст. 199 КК України громадянином Т. Останній, маючи вищу освіту, закінчивши в Москві університет мистецтв, будучи висококваліфікованим художником, після звільнення з місць позбавлення волі за вчинення аналогічних злочинів на шлях виправлення не став і вирішив продовжити свою незаконну діяльність. Для цього ним було виготовлені вдосконалені кліше, за допомогою яких він підробив 30 банківот номіналом 100 дол. США. Для фальшування грошей використовувався високий і глибокий друк, підробки мали водяні знаки, захисні стрічки, кольорові волокна та деякі інші елементи захисту. Висока якість підробки дозволяла безперешкодно їх збувати навіть у відділеннях комерційних банків, де було наявне необхідне обладнання для перевірки справності валюти [5]. Однак цей приклад є винятком із правил через декілька обставин. По-перше, у більшості випадків предмети фальшивомонетництва (гроші та марки акцизного податку) мають низький рівень якості, оскільки виготовляються за допомогою копіювально-множильної техніки. По-друге, високоякісні підробки іноземної валюти (так звані суперпідробки), виготовляються за кордоном і згодом завозяться на територію України для збуту.

Щодо громадянства злочинців, то серед них переважають (96,9%) громадяни України. Незначна частка припадає на громадян Російської Федерації (1,9%), Ірану (0,9%), Молдови (0,6%) та Вірменії (0,3%). Національний склад фальшивомонетників такий: українці – 92,9%; росіяни – 3%; інші – 4,1%. Як бачимо, сучасне фальшивомонетництво властиве громадянам України й українцям. Незважаючи на малу питому вагу іноземців у структурі досліджуваних злочинців, за результатами емпіричного дослідження, у засобах масової інформації (далі – ЗМІ) зустрічаються непоодинокі публікації про участь громадян інших держав у виготовленні та збуті на території України підробок доларів США і євро.

Вибіркове вивчення судової практики дозволило встановити місце роботи фальшивомонетників на момент учинення злочину. Так, переважна більшість з них (69,2%) ніде не працювали і не навчалися. Трудова зайнятість решти злочинців характеризується так: приватні підприємці – 7,4%; робітники – 5,5%; тимчасові робітники за наймом – 4,5%; пенсіонери – 4,5%; продавці – 2,3%; водії – 1,7%; студенти (учні) – 1,6%; інші – 3,3%. Аналіз трудової зайнятості показує, що сучасний фальшивомонетник має низький соціальний статус, незначні доходи, є здебільшого маргіналізованою особою.

За сімейним станом переважають одружені (заміжні) злочинці (41,5%). Майже така сама частка припадає на неодружених (незаміжних) фальшивомонетників (39,9%). Розлучених осіб виявилось 9,6%, тих, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах (цивільному шлюбі) – 5%, вдівців (вдов) – 4%. Майже в половині винних були діти, з них: 1 дитину мало 24,1% осіб, 2 дітей – 16,4% осіб, 3 дітей – 2,0% осіб, більше 3 дітей – 1,6% осіб. Не було дітей, за результатами емпіричного дослідження, у 55% злочинців.

Можна з цього приводу сказати, що важко пов'язувати факт одруження, наявність власної родини чи дітей із вчиненням злочину. Адже сім'я може мати як традиційний антикриміногенний вплив на її члена як носія злочинної мотивації, так і навпаки – бути своєрідним криміногенним чинником, оскільки виникає необхідність у придбанні для членів родини продуктів харчування, одягу, взуття, пред-

метів першої необхідності, оплати навчання тощо, особливо у скрутних соціально-економічних умовах сьогодення.

Кримінально-правові ознаки. Злочини, передбачені ст. 199 КК України, вчиняються з прямим умислом. Зокрема винний усвідомлює, що вчиняє певні незаконні дії з підробленими, незаконно виготовленими чи одержаними предметами злочину і бажає вчинити ці дії [6, с. 243]. У всіх вивчених фактах фальшивомонетництва був корисливий мотив, хоча науковцями не виключається, що мотиви злочинів, передбачених ст. 199 КК України, можуть бути різними. Загалом характер досліджуваних злочинів вказує на спрямованість злочинців до незаконного збагачення, отримання у злочинний спосіб певної економічної вигоди. Метою фальшивомонетництва є використання підроблених грошей або збут низки предметів, визначених законодавством України про кримінальну відповідальність [7, с. 205]. Результати емпіричного дослідження дозволяють конкретизувати мету досліджуваних злочинів: збут підроблених грошей – 54%; збут марок акцизного податку через продаж сфальсифікованого алкоголю – 37,6%; збут марок акцизного податку через продаж сфальсифікованих тютюнових виробів – 8,4%.

Характерним для кримінально-правової структури особи злочинця-фальшивомонетника є показник судимості. За результатами емпіричного дослідження, судимість мала майже чверть (23,8%) злочинців, серед них: 1 судимість – 5,3% осіб; 2 судимості – 4,9% осіб; 3 судимості – 2,5% осіб; 4 судимості – 2,1% осіб; 5 судимостей – 2,9% осіб; більше 5 судимостей – 6,1% осіб. Зняту чи погашену судимість на момент учинення злочину мали 5,9% фальшивомонетників. Не мали судимості 70,3% злочинців. Із вищеведеного випливає, що фальшивомонетництво є своєрідним засобом порівняно нескладного незаконного збагачення для осіб, які мали раніше проблеми з законом, зокрема для рецидивістів. До речі, якщо середній рівень судимості всіх осіб, які вчинили будь-який із злочинів у сфері господарської діяльності, дорівнює 8,5% [3], то у фальшивомонетників такий показник більший майже у 3 рази – 23,8%.

Вивчення й узагальнення матеріалів судової практики дозволило конкретизувати злочини, за вчинення яких фальшивомонетники мали судимість: ст. 185 КК України – 59,4%; ст. 186 КК України – 31,4%; ст. 309 КК України – 30,8%; ст. 199 КК України – 16,4%; ст. 263 КК України – 16%; ст. 187 КК України – 12,2%; ст. 190 КК України – 9,5%; ст. 296 КК України – 9,1%; ст. 358 КК України – 6,8%; ст. 395 КК України – 6,2%; ст. 115 КК України – 6%; інше – 33,8%. З огляду на зазначене, можна дійти висновку про досить широкий діапазон злочинів, за вчинення яких фальшивомонетники мають судимість. Серед згаданих кримінальних правопорушень переважають злочини проти власності (крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства). Є навіть випадки притягнення винних у минулому до кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво, що вказує на наявність у діях таких злочинців спеціального рецидиву злочинів.

Вид і розмір призначеного злочинцям покарання має не лише виключно кримінально-правове, а і кримінологічне значення. Адже ці відомості можуть вказувати на ступінь адекватності кримінально-правового реагування держави на поширеність одного з найнебезпечніших злочинів у сфері економіки, що характеризується загалом гуманною сучасною судовою системою влади в Україні.

Як основне покарання майже третині винним (27,4%), що вчинили злочин, передбачений ст. 199 КК України, судами за кару призначалось позбавлення волі, із них: на 1–3 роки – 4,5%; на 4–5 років – 12,9%; на 6–7 років – 6,1%; на 8–10 років – 3,9%. Кожному десятому злочинцеві (9,6%) за кару призначався штраф, незначній кількості фальшиво-

монетників (0,6%) – громадські роботи. Водночас судами призначалось більш м'яке покарання, ніж це передбачено законом про кримінальну відповідальність (ст. 69 КК України), 6,8% злочинцям. Додаткове покарання у виді штрафу призначалось 4,5% особам, а конфіскація майна – 5,1% винним. Необхідно наголосити на тому, що більшість фальшивомонетників (62,4%) звільняється судами від відбування покарання у зв'язку з випробуванням, на підставі ст. 75 КК України. Взагалі, останніми роками така гуманна судова практика простежується в нашій країні і щодо винних у вчиненні інших злочинів у сфері економіки.

Під час призначення злочинцям покарання судами береться до уваги низка обставин, що його пом'якшують чи обтяжують. До перших належать: щире каяття – 61,7%; активне сприяння розкриттю злочину – 34,7%; визнання вини – 23,2%; відшкодування завданих збитків – 14,5%; позитивна характеристика – 9,6%; наявність на утриманні неповнолітніх дітей – 6,8%; перше притягнення до кримінальної відповідальності – 6,1%; збіг тяжких сімейних обставин – 3,9%; наявність на утриманні батьків похилого віку – 1,6%; стан здоров'я – 1,5%; інше – 4%; не було – 33,8%. До других можна віднести: рецидив злочинів – 11,9%; вчинення злочину повторно – 1,6%; вчинення злочину у стані алкогольного сп'яніння – 0,6%; не було – 85,9%.

Морально-психологічна структура особи злочинця-фальшивомонетника містить такі показники, як: потреби, мотиви, інтереси, поведінкові установки, ціннісні орієнтації, типові риси характеру тощо. Виходячи з родової належності фальшивомонетництва як негативного явища соціальної дійсності до корисливої злочинності, морально-психологічна характеристика особи досліджуваного злочинця буде загалом схожою з характеристикою корисливого типу злочинця.

Мотив, як і потреба, є центральними морально-психологічними категоріями, що відбивають внутрішній психологічний світ злочинця та дозволяють відповісти на питання про причини вчинення конкретного кримінального правопорушення. Тому нехтування цими елементами означає відмову від морально-психологічної характеристики особи злочинця як такої.

Класична ієрархія людських потреб була свого часу класифікована відомим американським психологом А.Х. Маслоу і згодом названа «Пірамідою Маслоу». Зокрема, вчений запропонував кілька рівнів (груп) потреб усіх людей, злочинців також. Першим і основним рівнем потреб є фізіологічні потреби (в їжі, воді, сексуальні потреби, тобто все, що необхідне для життєдіяльності людини – *О.М.*). На другому рівні розташовані потреби в безпеці, що захищають особу від болю, страху, гніву тощо. Третій рівень пов'язаний із так званими соціогенними потребами в соціальних зв'язках із оточуючим соціальним середовищем (співчуття, любов та ін.). На четвертому рівні розміщено потреби в досягненні шляхом визнання або схвалення певних життєвих результатів. Вінцем людських потреб є п'ятий рівень – потреби в самоактуалізації (реалізація власних можливостей, необхідність отримання інформації, пізнання) [8, с. 60–68]. Із певними відмінностями вищезазначені потреби становлять основу мотиваційної сфери кожної людини, зокрема осіб, схильних до вчинення корисливих злочинів, пов'язаних із фальшивомонетництвом.

На нашу думку, основою для більш глибокого пізнання мотиваційної сфери фальшивомонетників, насамперед їхніх потреб і мотивів, можуть стати результати спеціальних досліджень кримінальної психології корисливих злочинців. Так, А.Ф. Зелінський свого часу запропонував універсальну класифікацію мотивуютьоруючих індивідуальних потреб, що є базисом корисливого мотиву, який визначає його особистісний сенс. Одним із класифікацій-

них критеріїв користі вчений визнав зміст і рівень особистісної потреби. Під час класифікації корисливих мотивів зазначений кримінолог використав «Піраміду Маслоу», тобто наведені вище рівні індивідуальних потреб людини. У підсумку А.Ф. Зелінський виділяє два рівні спрямованості, залежно від домінування в ній особистісного або ситуаційного початку. У першому випадку мотивація має стійкий особистісний характер, відображаючи налаштованість особи, у другому – домінують фіксовані психологічні й ситуаційні установки особи. Поєднання двох зазначених мотивоутворюючих джерел (рівня потреб і рівня особистісних установок) дозволяє виділити вісім груп корисливих мотивів. Водночас варто зауважити, що ступінь стійкості та криміногенності корисливого мотиву залежить від рівня відповідної потреби і характеру установки корисливого злочинця [9, с. 162, 163].

Отже, ґрунтуючись на класифікації потреб і мотивів корисливих злочинців А.Ф. Зелінського, можна запропонувати декілька груп потреб і мотивів злочинної поведінки, властивих особі злочинця-фальшивомонетника. Так, фізіологічні потреби за особистісною установкою є мотивами боротьби за виживання в умовах бідності, а за ситуаційною установкою – це мотиви збереження життя і здоров'я в екстремальних умовах. Потреби в безпеці, за першою згаданою установкою, відповідають мотиви накопичення, матеріальної незалежності, а за другою – мотиви, зумовлені втратою джерел доходів, хворобою. Соціогенні потреби в соціальних зв'язках і самоповазі пов'язуються, з одного боку, з мотивами корпоративної солідарності, любові, турботи про близьких, розваг, наркоманії, алкоголізму, а з другого, відповідно, – з мотивами престижних міркувань, страху самоти, впливу співучасників. Потреби самоактуалізації за особистісною установкою характеризуються мотивами стійких кар'єристських потягів, бажання влади, слави, успіху, а за ситуаційною установкою – мотивами прагнення до лідерства, самовираження, інформації, популярності. Треба зазначити, що максимальний ступінь антисоціальної властивості мотивам які відповідають потребам самоактуалізації на рівні особистісних установок [9, с. 165]. Це означає, що найбільш суспільно небезпечними є фальшивомонетники, в яких спостерігається саме такий набір потреб і мотивів корисливої злочинної поведінки.

У кримінологічних дослідженнях фальшивомонетництва зазначається, що потреби осіб, винних у вчиненні таких злочинів, мають широкий діапазон: від вітальних – до високоқартісних потреб у статусних речах, нерухо́мості та безтурботному житті [2, с. 265]. Зважаючи на результати емпіричного дослідження особи злочинця-фальшивомонетника, можна стверджувати, що так звані дрібні злочини, передбачені ст. 199 КК України, зумовлюються, здебільшого, повсякденними потребами. Натомість злочини, внаслідок яких завдано великої матеріальної шкоди, зумовлюються прагненням винних до економічного домінування, добробуту, марнотратства, хвастоств тощо. Водночас ми погоджуємось із висловленою деякими психологами думкою, що твердження про вчинення будь-якого згаданого злочину виключно за корисливим мотивом є спрощенням дослідження мотиваційної сфери особи злочинця-фальшивомонетника, бо набір цих мотивів є ширшим [10, с. 276]. Не виключаючи можливість учинення розглядуваних злочинів за іншими мотивами, в науковій літературі дослідники відстоюють позицію, що спонукальним мотивом заняття фальшивомонетництвом є, переважно, саме користь, прагнення до матеріального добробуту [11, с. 190]. Ця теза цілком доводиться результатами здійсненого емпіричного дослідження. Зокрема, більшість опитаних експертів Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України та пра-

цівників територіальних управлінь із протидії злочинності у сфері економіки МВС України (80% і 71,2% відповідно) у відповідь на питання про основні чинники, що породжують (сприяють) фальшивомонетництву, зазначили саме прагнення злочинців до незаконного збагачення у великих (особливо) великих розмірах. Тому визнаємо типовість і домінантність корисливої мотивації фальшивомонетників, яка визначає загальну спрямованість і прагнення злочинців.

Похідними від потреб є не лише мотиви, а й інтереси злочинця. Традиційно інтереси корисливих злочинців зводяться до споживацької спрямованості, асоціальної поведінки, поєднаної із вживанням алкогольних напоїв, рідше наркотичних речовин [12, с. 89]. На нашу думку, інтереси досліджуваних злочинців відрізнятимуться залежно від ролі, яку вони відіграють у злочинній групі. Очевидно, що інтереси фальшивомонетника, який виготовляє підробки грошей або марок акцизного податку, як найбільш поширених предметів фальшивомонетництва, зводитимуться до підвищення власних спеціальних знань, умінь і навичок у сфері виготовлення підробок. Це необхідно для підвищення якості фальшованих предметів для безперешкодного їх збуту та мінімізації вірогідності притягнення всіх учасників злочинного угруповання до кримінальної відповідальності. Інтереси осіб, які зберігають або перевозять підробки, полягатимуть у вивченні маршрутів і шляхів, де не зустрічаються поліцейські патрулі, які можуть їх затримати. Злочинці, які збувають фальшовані предмети, цікавляться місцями їх можливого надійного збуту (найближчі ринки, неухажні продавці похилого віку, відділення банківських установ і пунктів обміну валюти, де працюють малодосвідчені касири).

Беручи до уваги, що майже чверть (23,8%) фальшивомонетників на момент учинення злочину вже мали судимість, можна зазначити певну схожість морально-психологічної характеристики цієї частини злочинців із аналогічною характеристикою рецидивістів. Отже, особі злочинця, який вчинив злочин, передбачений ст. 199 КК України, будуть властиві такі інтереси, як: кримінальна субкультура, паразитичне існування, азартні ігри, специфічне коло спілкування, інтерес до злочинної діяльності [13, с. 272–274]. Як бачимо, інтереси чверті фальшивомонетників є доволі примітивними, аморальними й асоціальними.

Поведінкові установки особи злочинця-фальшивомонетника можна уточнити, звернувши увагу на конкретну життєву ситуацію, що передувала, за матеріалами судової практики, виготовленню і збуту грошей чи марок акцизного податку. Вивчення й узагальнення кримінальних проваджень зазначеної категорії показало, що незначна частка злочинів пов'язується з умовно виправдовувальними обставинами, які вплинули на обрання злочинного варіанту вирішення тимчасових життєвих проблем (утримання хворих родичів і малолітніх дітей, тяжка хвороба винного, матеріальна скрута). Однак питома вага таких ситуацій не перевищує 20%. Решта випадків фальшивомонетництва пов'язується з найбільш суспільно небезпечною злочинною установкою не ситуаційною, а особистісною характеру. Це вказує на те, що факт виготовлення і збуту підробок став закономірним результатом життя злочинця, який прагне до незаконного і відносно легкого збагачення й отримання чималої економічної вигоди від підробки грошей або марок акцизного податку та їх подальшого збуту.

Вищезазначена теза цілком підтверджується результатами психологічних досліджень особи корисливого злочинця. У спеціальній літературі зазначається, що спонукальні механізми всіх корисливих злочинців мають загальну основу – стійкість корисливих спонукань. Цим пояснюється високий рівень повторюваності та рецидиву в такій

групі злочинів (у нашому випадку 23,8%). У корисливого злочинця, зокрема фальшивомонетника, сформований особливий тип поведінки як установка на вчинення незаконних дій за будь-яких обставин послабленого соціального контролю. Такі особи мають стійку систему негативних якостей, сформовану в умовах відкидання моральних норм у сім'ї та мікросередовищі, матеріальних нестатків і соціальної занедбаності [14, с. 195]. Тобто можна вести мову про те, що виготовлення чи збут підроблених грошей або марок акцизного податку є результатом установки фальшивомонетників на отримання злочинного доходу та їхньої стійкої корисливої мотивації.

Ціннісні орієнтації є також невід'ємною складовою морально-психологічної характеристики особи злочинця-фальшивомонетника. Зважаючи на те, що майже кожним четвертим злочинцем виявився рецидивіст, оскільки був засуджений раніше за вчинення навмисного злочину, умовно ціннісні орієнтації рецидивістів можна віднести до психологічних особливостей певної частини фальшивомонетників. А саме: наявність подвійних стандартів поведінки; феномен подвійної моралі; нарочита релігійність [13, с. 278–281]; спрямованість на культивування цінностей кримінальної субкультури і неписаних правил поведінки та життя злочинного світу тощо.

Певною мірою доповнити ціннісні орієнтації фальшивомонетників можуть результати вибіркового вивчення кримінальних проваджень зазначеної категорії. Так, більшість винних (64%) за місцем їхньої роботи, проживання чи навчання характеризуються позитивно, чверть осіб (24,8%) – посередньо, а десята частина злочинців (11,2%) – негативно. Зважаючи на узагальнену інформацію, можна дійти висновку про схвальне ставлення оточуючих до поведінки фальшивомонетників. Це може бути підтвердженням так званих подвійних стандартів поведінки злочинців, коли останні із сусідами, друзями, членами родини спілкуються і поводять себе як законослухняні особи, а із представниками злочинного світу та співучасниками злочинної діяльності – протилежним чином. Посередню характеристику злочинців можна розглядати як спробу осіб, які їй надавали, штучно покращити загальний образ винного в очах суду й пом'якшити покарання для нього. Фактично, такі злочинці мають негативну характеристику.

Основними рисами характеру фальшивомонетників є: наполегливість у досягненні поставленої злочинної мети; авантюризм; винахідливість; меркантильність [11, с. 190]; гнучкість мислення; інтелектуальна розвиненість; інформованість; обережність; обачність; практичність; недовіра до оточуючих; примітивність прагнень; динамічність; високий рівень самоконтролю [14, с. 196]. На наш погляд, беручи до уваги матеріали судової практики, перелік рис характеру фальшивомонетників можна доповнити здібністю, здатністю розвиватись, готовністю витратити час і докладати чималих зусиль для реалізації злочинної мотивації. Загалом таких винних можна назвати вольовими особами, з достатнім рівнем емоційної врівноваженості порівняно не лише з насильницькими злочинцями, а і з деякими особами, які вчинили інші корисливі злочини (проти власності або у сфері економіки).

Фальшивомонетники, за результатами вибіркового ознайомлення з матеріалами кримінальних проваджень, мають міцне здоров'я, оскільки хронічні соматичні захворювання спостерігались у незначній частки винних (0,6%). Такий самий показник у злочинців, за результатами проведених психолого-психіатричних досліджень яких, констатувались психічні аномалії в межах осудності. Кожний п'ятий злочинець (20,3%) зловживав алкоголем, 4,5% винних вживали наркотичні речовини. Через що 1,6% осіб перебували на обліку у спеціалізованих лікувальних установах,

здебільшого, наркологічних, рідше психоневрологічних диспансерах.

Висновки. Узагальнення соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних рис злочинців, які вчинили злочин, передбачений ст. 199 КК України, дозволило створити загальний кримінологічний портрет сучасного злочинця-фальшивомонетника в Україні: це чоловіки (84,2%), віком 30–50 років (59,4%) із повною загальною середньою освітою (56,3%), громадяни України (96,9%), українці (92,9%), ніде не працюють і не навчаються (69%), одружені (41,5%), мають дітей (45%), не судимі (70,3%). Злочин, здебільшого, вчиняється з метою збуту підроблених грошей (54%) із корисливою мотивацією. Фальшивомонетникам властивий більш суспільно небезпечний особистісний характер спрямованості злочинної активності, поєднаної, зазвичай, із мотивами боротьби за виживання в умовах бідності, накопичення та зі стійкою установкою на незаконне збагачення. Домінуючими рисами характеру злочинців є наполегливість, авантюризм, винахідливість, гнучкість мислення й обачність.

Список використаної літератури:

1. Колодяжний М.Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : [монографія] / М.Г. Колодяжний ; за ред. В.В. Голіни. – Х. : Кроссруд, 2010. – 288 с.
2. Сингаївська І.В. Фальшивомонетництво в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : [монографія] / І.В. Сингаївська. – Луганськ : Віртуальна реальність, 2010. – 358 с.
3. Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2013–2016 роках (Форма 7) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka.
4. Калужна О.М. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики фальшивомонетництва / О.М. Калужна // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – Вип. 37. – 2002. – С. 545–549.
5. Кримінальне провадження № 1–кп/191/75/15 Синельниківського міськрайонного суду Дніпровської області.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова та ін. – 5-те вид., допов. – у 2-х т. – Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – Х. : Право, 2013. – 1 040 с.
7. Кримінальне право України : Особлива частина : [підруч.] / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 680 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – 3-е изд. – Пер. с англ. – СПб. : Питер, 2008. – 352 с.
9. Зелинский А.Ф. Кримінальна психологія : [науч.-практ. изд.] / А.Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с.
10. Бартол К. Психологія кримінального поведіння / К. Бартол. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2004. – 352 с.
11. Болотский Б.С. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество) / [Б.С. Болотский, А.Р. Гильмутдинов, В.Д. Ларичев и др.] ; под ред. В.Д. Ларичева. – М. : Экзамен, 2002. – 384 с.
12. Кримінологія : [підруч.] / [В.В. Голіна, Б.М. Головін, М.Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головіна. – Х. : Право, 2014. – 440 с.
13. Батиргареева В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : [монографія] / В.С. Батиргареева. – Х. : Право, 2009. – 576 с.
14. Чернышева Е.В. Личность преступника: психологический аспект : [монография] / Е.В. Чернышева. – Екатеринбург : Уральский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации, 2009. – 231 с.